

УДК 27-72:94 (477.83/.86) “1919/1930”

Лідія Федик

*Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького***ПОЗИЦІЯ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ ТА РЕЛІГІЙНИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЕТНІЧНИХ ВЗАЄМИН
У ГАЛИЧИНІ (1919–1930 РР.)**

Розглядається місце християнських церков Галичини у системі етнічних відносин. Досліджується вплив національного складника на характер міжцерковних відносин.

Ключові слова: священник, церква, протестантизм, школа.

Галичина була багатонаціональною територією, на якій мешкали представники різних віросповідань. Це зумовило непрості відносини в етноконфесійній сфері. Для реалізації своєї національної політики польська влада значною мірою спиралась на підтримку Римо-Католицької Церкви. Перебуваючи в статусі національних меншин і не маючи змоги захистити свої інтереси конституційним шляхом, представники інших конфесій намагались знайти підтримку в організаційній структурі, яка б мала легальне становище і водночас виражала їх національні інтереси. На таку роль претендували церковні організації християнських конфесій Галичини. Це створювало особливу систему взаємовідносин між представниками духовництва цих церков та священнослужителями і державою.

Основним об'єктом дослідження польських науковців стала діяльність Римо-Католицької Церкви. Е. Алабрудзинська, Р. Тожецький, А. Хойновський, М. Папезинська-Турек і Й. Томашевський проводять спеціальні дослідження, присвячені релігійній і національній тематиці. Розробляються питання польського релігійного законодавства, ставлення державної влади до конфесій залежно від національної належності її членів. Вивченню міжнаціональних відносин і міжконфесійної ситуації на території Галичини міжвоєнного періоду присвячені праці О. Єгрешія, В. Любащенко, І. Пилипіва, Н. Стоколос. Однак вони досліджують або окремі персоналії або діяльність церковних структур, не завжди охоплюючи симбіоз взаємин, що склався у даний період і обумовлювався етнічним та релігійним складом населення.

Мета статті – дослідити взаємини християнських церков Галичини крізь призму національних чинників.

Після встановлення на українських землях польської влади виникла потреба врегулювання взаємовідносин з релігіями, які сповідувало місцеве населення. Відносини держави з християнськими церквами ґрунтувалися частково на австрійському законодавстві, а також на польській Конституції 1921 р. і Конкордаті з Апостольською столицею від жовтня 1925 р. Римо-католицька конфесія була єдиною, правове положення якої окреслювала

окрема стаття Конституції (ст. 114). Незважаючи на підкреслення рівності віровизнань, у конституції не містилося жодного формулювання, яке б забезпечувало рівність визнань у користуванні привілеями [35, s. 17].

Римо-католицизм був віросповіданням польської більшості, яка, однак, у Галичині була меншістю. Духівництво Римо-Католицької Церкви у своєму ставленні до греко-католицизму не мало єдиної точки зору. Вища ієрархія уникала висловлювань з цього приводу. Частина вважала за необхідне обмежити сферу впливу Греко-Католицької Церкви, протидіяти політично-націоналістичним тенденціям в її середовищі, сприяти експансії латинського обряду на цьому терені. Другий напрям був репрезентований єзуїтами. Їх програма враховувала польсько-українські суперечності і передбачала об'єднання українських і польських націоналістів на платформі антикомунізму [37, s. 33; 24, с. 181-182]. У міжвоєнний період перевагу мав перший напрям, про що свідчила підтримка курсу Станиславівського єпископа Г. Хомишина, спрямованого на зближення в обрядових справах греко-католицизму з римо-католицизмом.

На з'їзді польських єпископів у Ченстохові в липні 1924 р. католицький єпископат дав зрозуміти, що вважає Східну Галичину невід'ємною частиною Польщі, а змагання за національну незалежність розглядає як антидержавні дії [6, с. 18]. У 1928 р. з ініціативи польських єпископів утворили Унійну комісію єпископату на чолі з А. Шептицьким, яка мала забезпечити співпрацю єпископів обох обрядів. Після паціфікації 1930 р. греко-католицькі єпископи вийшли з її складу [31, s. 180].

Римо-Католицька Церква для того, щоб консолідувати непольське населення Галичини в польську націю, намагалася зблизити елементи схожості віросповідань і, навпаки, усунути ті, які її віддаляли від цього. Однією із спроб полонізації стала ухвала з'їзду польських єпископів в 1924 р. про потребу утворення в м. Станиславові римо-католицького єпископства [12, с. 74]. Такі заходи вносили розбрат у середовище греко-католицького духівництва, чим знижували його авторитет серед населення, сприяли поширенню протестантизму.

Вірмено-Католицька Церква, очолювана упродовж 1901–1937 рр. митрополитом Йозефом Теодоровичем, колишнім посолом Конституційного Сейму, сенатором Речі Посполитої, позиціонувала себе як частина польського суспільства, беручи активну участь у всіх важливих подіях його релігійного і політичного життя. Вірмено-католики мали приватну восьмикласну школу при монастирі вірменських бенедиктинок і Заклад імені Ю. Торосевича, де навчались представники різних національностей [33, s. 157–158]. У зв'язку із браком вірмено-католицьких священників Й. Теодорович шукав їх серед римо-католиків [23, с. 39]. Вірмено-католицьке духівництво брало участь у відзначенні польських державних свят та діяльності польських організацій [4, арк. 39]. Це сприяло латинізації і внаслідок цього асиміляції у формі полонізації вірменського населення.

У міжвоєнний період у середовищі греко-католицького духовництва існували відмінні підходи щодо релігії, політики, церкви, нації. Їх репрезентували митрополит А. Шептицький та єпископ Г. Хомишин. Розходження стосувалися календарної реформи, целібату, мови богослужінь. А. Шептицького турбували запозичення з римо-католицизму в греко-католицькому обряді, про які він написав у «Львівсько-архієпархіяльних відомостях»: заміна звичаю тричі хреститися латинським звичаєм хреститися раз; заперечення звичаю складати при хрещенні три пальці [21, с. 3]. Пізніше він доповнить цей перелік у пастирському листі «Про обряди» (1941 р.) такими запозиченнями, як благословення людей священником під час богослужіння, замість поклонів «уклякання», а також запозиченням у латинських священників деяких елементів одягу [15, с. 324–325].

Загалом прихильно ставлячись до ідеї целібату, А. Шептицький, усвідомлюючи важливість з національного погляду та конфліктність цього питання, не виступав за його негайне впровадження. Натомість Г. Хомишин вважав, що тільки неодружені священники здатні повноцінно виконувати свої душпастирські обов'язки. Українська преса 20-х рр. ХХ ст. писала про численні випадки зловживань священників та пасивності в національних справах [22, с. 8–9].

Відмінності в календарній системі становили багато незручностей, особливо для українського міського населення, яке проживало переважно в польському оточенні, а також були приводом суперечностей у мішаних шлюбах. Спроба Г. Хомишина в 1919 р. запровадити григоріанський календар (що теж було кроком на зближення з римо-католицизмом) завершилася невдало у зв'язку з несприйняттям населення. 9 травня 1925 р. конференція єпископів розглянула питання реформи календаря, яку визнала як некорисну і таку, що викличе неспокій у краї [12, с. 79]. Однак протягом усього міжвоєнного періоду Станиславівський єпископ підтримував цю ідею.

У післявоєнний період ГКЦ змінила позицію стосовно таких груп населення, як поляки – греко-католики та українці римо-католицького обряду. Ці групи були предметом польсько-українських суперечностей впродовж усього міжвоєнного періоду. У 1918 р. Митрополичий ординаріат видав розпорядження, яким забороняв греко-католицьким священникам виголошувати проповіді польською мовою і співати по-польськи під час богослужінь у греко-католицьких церквах [24, с. 167]. Тобто, здійснювалися конкретні заходи з українізації цієї групи населення. Натомість у сфері інтересів римо-католицького духовництва опинились латинники, тобто українці римо-католицького віросповідання. Для колонізації цієї групи населення робилися кроки, які б нівелювали їх національну належність і, навпаки, підкреслювали конфесійну. Так, незважаючи на існування групи українців – римо-католиків латинське духовництво не допускало думки про можливість запровадження для них додаткового богослужіння українською мовою [17, с. 11]. Робився акцент на спільності римо-католицького обряду і належності до польської національності.

Польська влада робила спроби полонізувати Православну церкву. В 1925 р. у Варшаві проголосили автокефалію Православної церкви в Польщі, а її главою призначили пропольськи налаштованого митрополита Діонісія [8, с. 372]. Здійснювались заходи із запровадження польської мови в богослужіннях та залучення вірних до відзначення польських національних свят. Спроба митрополита Діонісія запровадити до вжитку григоріанський календар викликала серед населення масовий опір, у результаті чого в 1924 р. була анульована постанова про новий стиль календаря [20, с. 8].

Позицію частини греко-католицького духовництва щодо Православної церкви та її віруючих висловив Г. Хомишин у відозві до духовництва Станиславівської єпархії. Він допускав можливість наявності спільної з православними національної ідеї, просвітньої та економічної праці, але підкреслював відмінності у справі віри. Віра ж, за його словами, була понад усе [3, с. 3].

Якщо в австрійський період між представниками різних віросповідань і релігій було відносно мирне співжиття, то за польської влади ситуація докорінно змінюється. Предметом гострих суперечностей між церквами стало питання зміни обряду. В літературі цей процес інколи називають «крадіжкою душ». Поява цього явища зумовлювалася частково мішаним характером територій, у результаті чого на одній території функціонували церкви різних віросповідань і релігій [24, с. 179]. Найбільше суперечностей виникало між римо-католиками і греко-католиками (оскільки перша мала статус державної релігії, а другу сповідувала більшість місцевого населення).

Душохватство мало місце переважно при хрещенні дитини або при шлюбі представників різних віросповідань. Воно мало два боки – національний і матеріальний. Втрата віруючого означала втрату джерела прибутків для священика цього обряду від надання душпастирських послуг. Оскільки греко-католицьке духовництво не користувалось матеріальною підтримкою держави, виконання душпастирських обов'язків було важливою статтею його прибутків.

Водночас перехід на інше віросповідання як польська, так і українська сторони розглядали як національну втрату. Як римо-католицьке, так і греко-католицьке духовництво намагалось перешкодити зміні обряду віруючих. При цьому обидві сторони використовували ідентичні заходи. Для переходу особи на інше віросповідання вимагали витягу з метрики, який був документом, що посвідчував особу, оскільки містив дані про дату, місце народження та її віросповідання. За надання витягів передбачалась оплата священикові, що її надавав, яка скасовувалась тільки в тому випадку, коли людина у зв'язку з бідністю не мала змоги її заплатити [18, с. 12]. Користуючись цим, священики або взагалі відмовлялися надавати витяги, або вимагали такої високої плати, яку людина не могла заплатити. Подібне здійснювали і римо-католицькі священики, що приводило до конфліктів з місцевою польською громадськістю [5, арк. 45зв.–46]. Такі заходи не завжди

давали бажаний результат, а інколи, навпаки, ставали причиною переходу людини до однієї з протестантських течій.

Боротьба за душі віруючих знаходила продовження в школі. В центрі обрядової боротьби опинились діти як вікова група населення, національна і релігійна свідомість якої перебуває ще на стадії формування. Церковне законодавство забороняло зміну обряду дітьми у віці 7–14-ти років, тобто шкільного віку. Однак саме в школі значною мірою закладалися основи світосприйняття дитини та її релігійної освіти. Польський Союз національних організацій у Львові у відозві до парафіяльних управлінь від 11 червня 1921 р. звертав увагу на те, що при поширенні акції переходу поляків – греко-католиків на латинський обряд основну увагу слід зосередити на школярах [26, арк. 1].

Національна боротьба і тісно зв'язана з нею обрядова розгорілись особливо за часів львівського римо-католицького єпископа Й. Більчевського. Не тільки духівництво, але й ціла польська суспільність долучилася до цієї акції. З метою запровадження ідей римо-католицизму і польськості між дітьми до навчального процесу залучали римо-католицьке духівництво [27, арк. 30]. Латинські священники насильно забирали дітей на навчання римо-католицької релігії, якщо хтось із батьків був римо-католиком. Коли греко-католицький парох намагався протидіяти і подавав скаргу до суду, справу зазвичай вигравав римо-католицький парох [10, с. 2].

На території Галичини в 1920-х рр. були розповсюджені лютеранський і кальвіністський напрями протестантизму. До них входили три національності – німецька, польська, українська. Найбільшою лютеранською організацією був Союз церков євангельсько-аугсбурзького і гельветського визнання (СЦАГ), членами якого були переважно німці. 9 грудня 1920 р. заступник суперінтенданта Т. Цеклер зложив уряду і маршалкові сейму меморіал, який містив такі постанови: не приєднуватись до жодної церковної організації, творити в межах Польської держави самостійну церкву. В січні 1921 р. уряд Вінцентія Вітоса прийняв до уваги меморіал і визнав СЦАГ самостійним. Формальне утвердження самостійності відбулося в 1923 р.

З 1924 р. функції найвищого уряду церкви обійняв пастор Теодор Цеклер. Автоматично місцезнаходженням центру Союзу стало м. Станиславів. СЦАГ творив у Галичині два аугсбурзькі сеньйорати і один гельветський. Він нараховував 24 парафії, 70 філій і 24 стації [28, s. 127].

Специфічною рисою галицької Євангелістської церкви було тісне організаційне об'єднання шкіл з парафіями. В 1919 р. вийшов закон, згідно з яким у конфесійних школах (а отже і в Станиславівській євангелістській приватній гімназії, утримуваній німецькою громадою) могли навчатися лише діти однієї конфесії, а усіх інших, навіть посередині навчального року, потрібно було відрахувати. Це, зрештою, привело до закриття гімназії. Також було видано наказ, за яким усі абітурієнти німецької гімназії мали складати іспити в польській гімназії з усіх предметів польською мовою [25, с. 91]. З 1923/1924 навчального року влада заборонила приймати до шкіл,

підпорядкованих Євангелістській церкві, дітей інших конфесій. Це погіршило матеріальне становище шкіл [28, с. 144].

З боку Римо-Католицької Церкви траплялися дії, спрямовані проти СЦАГ. У 1925 р. євангелістське духовництво не взяло участі в щорічному відзначенні свята Невідомого солдата у Львові, оскільки львівський римо-католицький єпископ Б. Твардовський оголосив, що не братиме участі в урочистостях, якщо в них братимуть участь представники інших віросповідань [30, с. 3]. Недостатнім було піклування Римо-Католицької Церкви німецькими католиками, оскільки церковна ієрархія вважала хорошим католиком лише того, хто належить до польського народу [36, с. 47]. Це призвело до обмеження права на молитву і навчання релігії німецькою мовою, хоча 23-тя стаття Конкордату передбачала застосування в богослужіннях мови віруючих усіх національностей. У німецьких католицьких поселеннях збільшувалась кількість польських священиків [34, с. 255]. Згідно з «виказами» (звітами) єпископської курії римо-католицького обряду в Перемишлі і Львові духовництва німецької національності римо-католицького обряду взагалі не було. Із 17-ти римо-католицьких парафій, де проживало німецьке католицьке населення, тільки в п'яти богослужіння проводилось німецькою мовою, а в решті німецькі богослужіння проводились поряд з польськими [29, с. 108].

Занепокоєння державної влади викликав розпочатий у Галичині німецькими євангелістами місійний рух серед українців. Т. Цеклер вислав молодих українських конвертитів на теологічні студії до Відня. Німецьким пасторам рекомендувалося вивчати українську мову, щоб мати змогу відправляти богослужіння [32, с. 266–267]. Незадоволення реформами в ГКЦ у 1920-х рр., які розглядалися як ламання традицій унійної церкви, в поєднанні з такими факторами, як контакти під час війни з німецьким населенням, яке було переважно протестантським, зумовили поширення серед українського населення протестантських течій. У поширенні євангелізму і сектанства звинувачували навіть Г. Омишина через його нововведення у церкві (найбільшого розповсюдження протестантизм набув у Станіславівському воєводстві) [16, с. 4].

Протестантизм серед українців поширився головним чином завдяки українським емігрантам із США і Канади. Першу українську реформовану громаду в Західній Україні створив у 1922 р. в с. Молодятині Роман Кваснюк. У 1926 р. засновано громаду у Львові. Остаточне перенесення центру українського євангелістського руху до Львова приписують пастору Зенонові Бичинському, який займався створенням львівської кальвіністської громади, а також скликав Перший український євангельський з'їзд [14, с. 19].

У конфесійному відношенні український євангелізм був союзом двох напрямів – лютеранського і кальвіністсько-реформованого [2, с. 16, 18]. У 1925 р. зверхність у місійній акції серед українців Польщі було передано суперінтендантові Т. Цеклеру.

Українські євангелісти нав'язали стосунки з німецькими пасторами, які для українських євангелістських богослужінь надавали свої церковні будинки. Для того, щоб оформити правове існування новостворених євангелістських громад у Польській державі, їх приєднали до СЦАГ у Галичині, який перебував на легальному становищі. Українці-євангелісти звернулися до Т. Цеклера з пропозицією стати їхнім єпископом, на що він погодився. Т. Цеклер, будучи єпископом українських євангелістів, з'являвся на більшість свят з нагоди посвячення нових українських євангелістських молитовних будинків, керував з українськими пасторами молитвою та звертався до присутніх з проповіддю українською мовою [25, с. 98–99].

У кінці 1920-х рр. почав наростати конфлікт між лютеранським і кальвіністським крилом українського протестантизму. Кальвіністи на чолі з П. Кратом та Л. Бучаком прагнули утворити власну національну церкву, твердили, що дискриміновані суперінтендантом Т. Цеклером, що зрештою привело до розколу всередині самих кальвіністів [11, с. 38]. У 1927 р. утворено Союз української євангельської церковної старшини, який об'єднав українських кальвіністів. Лютерани і частина кальвіністів на чолі з В. Федевим залишились під протекторатом СЦАГ, утворивши в 1929 р. Українську євангельську місійну раду [13, с. 36].

Одразу після виникнення в українських протестантів склалися непрості відносини з Греко-Католицькою Церквою. Євангелісти будували свої проповіді здебільшого на критиці недоліків Греко-Католицької і Православної Церков. Критиці піддавались окремі звичаї, пов'язані з релігійними святами, та небажання греко-католицької духовної ієрархії запровадити українську мову в богослужіннях (у той час як у реформованій церкві проповіді велися українською мовою, зрозумілою для загалу сільського населення). Єпископ Г. Хомишин обґрунтовував таку позицію тим, що українська мова надасть ГКЦ національного, автокефального характеру і сприятиме відірваності від католицької віри [7, с. 25].

Загалом ставлення Римо-Католицької і Греко-Католицької Церков до протестантизму було негативним. Конференції єпископів, пастирські листи, газетні замітки відповідних періодичних видань свідчили про існування цієї проблеми і прагнення її розв'язати. ГКЦ пропонувала практичні заходи в боротьбі із сектанством. У пастирському листі до духівництва «Пекучі справи сучасності» (1930 р.) Г. Хомишин акцентував увагу на тому, що окремі товариства, зокрема «Просвіта», ставали осередками поширення сектантства в Галичині [19, с. 3]. Тому єпископ у відозві до духівництва забороняв священикам своєї єпархії підтримувати контакти із сектантами і наказував усувати їх з читалень і кооперативів [1, с. 4]. Священики намагались обмежити участь протестантів у економічних та культурно-освітніх організаціях [9, с. 13], а також перешкодити переходам парафіян у протестантизм. Це негативно впливало на розвиток цих установ, оскільки протестанти, маючи фінансові надходження з-за кордону, могли надати таким установам значну матеріальну підтримку.

Отже, національний складник був одним із важливих елементів взаємодії християнських церков Галичини та церкви і держави. Найбільшою активністю відзначалось духівництво Греко-Католицької Церкви як представники домінантної конфесії Галичини. Непослідовність у ідеології та діях негативно впливала на позицію ГКЦ у національних справах, результатом чого стало поширення протестантизму. Римо-Католицька Церква як церква панівного етносу в міжетнічній і міжрелігійній взаємодії відстоювала інтереси польського населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відозва до всесесного духовенства Станіславівської єпархії // Нова зоря. – Львів, 1928. – Ч. 101. – 30 грудня. – С. 3–4.
2. Власовський І. Сучасний Українсько-євангеліський рух / І. Власовський. – Крем'янець: [б. в.], 1936. – 94 с.
3. Григорій (єпископ). Відозва до Всесесного духовенства Станіславівської єпархії // Нова зоря. – Львів, 1928. – Ч. 101. – 30 грудня. – С. 3–4.
4. Державний архів Івано-Франківської області. – ф. 2, оп. 1, спр. 260, 178 арк.
5. Державний архів Тернопільської області. – Ф. 231, оп. 4, спр. 26, 67 арк.
6. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / Олег Єгрешій. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 168 с.
7. Заборона живої української мови в церковнім Богослужінню // Вістник Станіславівської єпархії. – Станіславів, 1925. – Ч. V–VIII. – С. 25–29.
8. Історія релігій в Україні: у 10 т. / [редкол. А. Колодний (голова) та ін.]. – К.: Український центр духовної культури, 1996 – 2002. – Т. 3 : Православ'я в Україні. – 1999. – 560 с.
9. Католицька «толеранція» // Віра і наука. – Коломия, 1927. – Ч. 4. – С. 13.
10. Качаровський М. Причинок до шкільних надужит'я / М. Качаровський // Діло. – Львів, 1925. – Ч. 53. – 10 березня. – С. 2.
11. Кир. На властивий шлях. Сім років боротьби за реформовану справу // Сіяч. – Коломия, 1932. – Ч. 3–4. – Жовтень–падолист. – С. 36–41.
12. Конференції Архиреїв Української Греко-католицької церкви (1902–1937) / ред. А. Кравчук. – Львів: Свічадо, 1997. – 92 с.
13. Конференція місійних робітників у Станіславові // Українська реформація. – Львів, 1929. – Ч. 2. – Листопад. – С. 36–37.
14. Леда А. Українські протестантські організації в Східній Галичині: їх правовий статус у державі і місце у громадському житті краю (1919–1939 рр.) / А. Леда // Мандрівець. – 2005. – № 4. – С. 18–26.
15. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: документи і матеріали (1899–1944 рр.): у 2 т., 2 кн. / упоряд. А. Кравчук. – Львів: Свічадо, 1995. – Т. 1: Церква і церковна єдність. – 1995. – 522 с.
16. Не єпископу Хомишину «на зло» // Віра і наука. – Коломия, 1926. – Ч. 2. – Лютий. – С. 4.
17. Окунь-Бережанський В. Національні мови в церкві і костелі / В. Окунь-Бережанський. – Львів : Друкарня Ю. Яськова, 1937. – 36 с.
18. Оплата стемпелева від метрик і витягів з метрик // Львівсько-архієпархіальні відомости. – Львів, 1929. – Ч. 1. – 1 лютого. – С. 12–13.
19. Пастирський лист Григорія Хомишина єпископа Станіславівського до клира Станіславівської єпархії «Пекучі справи сучасності» // Нова зоря. – Львів, 1930. – Ч. 44. – 15 червня. – С. 3–4.

20. Православна церква у Польщі // Новий час. – Львів, 1924. – Ч. 77. – 9 жовтня. – С. 8.
21. Про стисле заховання церковних обрядів // Львівсько-архієпархіальні відомости. – Львів, 1926. – Ч. III. – 3 грудня. – С. 2–4.
22. Просвіта на селі. Цішки, повіт Золочів // Новий час. – Львів, 1924. – Ч. 50. – 6 липня. – С. 8–9.
23. Садовський В. Людність західноукраїнських земель по польському переписі 30 вересня 1921 р. / В. Садовський // Студії з поля суспільних наук і статистики / за ред. М. Кордуби. – Львів, 1927. – Т. IV. – Вип. 1. – 51 с.
24. Стоколос Н.Г. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX – перша половина XX ст.): [монографія] / Надія Стоколос. – Рівне: РІС КСУ – ППФ «Ліста-М», 2003. – 480 с.
25. Цеклер Л. Бог чує молитву. Життя Теодора Цеклера розказане Ліллі Цеклер / Л. Цеклер; пер. з нім. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. – 167 с.
26. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІАЛ України). – Ф. 408, оп. 1, спр. 581, 1 арк.
27. ЦДІАЛ України. – Ф. 462, оп. 1, спр. 135, 147 арк.
28. Alabrudzińska E. Kościoły ewangelickie na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej / E. Alabrudzińska. – Torun, 1999. – 272 s.
29. Archiwum Akt Nowych w Warszawie. – Zespół 14, Sygnatura 377. – 139 s.
30. Dlaczego upośledzone duchowieństwo ewangelickie. W uroczystościach pogrzebu Nieznanego Żołnierza? // Kurier Poranny – Warszawa, 1925. – № 331. – 30 listopada. – S. 3.
31. Krasowski K. Episkopat katolicki w II Rzeczypospolitej. Myśl o ustroju państwa / K. Krasowski. – Warszawa; Poznań, 1992. – 282 s.
32. Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej: Studium historyczne / K. Krasowski. – Warszawa; Poznań, 1988. – 355 s.
33. Lechicki Cz. Kościół orminski w Polsce. Zarys historyczny / Cz. Lechicki. – Lwów: Księgarnia Gubrynowycza, 1928. – 182 s.
34. Müller S. Das Zusammenleben von Deutschen und Nichtdeutschen in Galizien // Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch / S. Müller // Zusammengestellt von Julius Krämer [Hgg] von Hilfskomitee der Galiziendeutschen. – Stuttgart-Bad Cannstatt, 1965. – S. 253–260.
35. Mysłek W. Kościół Katolicki w Polsce w latach 1918–1939. Zarys historyczny / W. Mysłek. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1966. – 671 s.
36. Od nacjonalistycznych konfrontacji do porozumienia europejskiego: rola Kościołów w dziejowej drodze Niemiec i Polski w XIX i XX wieku / pod redakcją Gerharda Besier. – Wałbrzych, 2004. – 265 s.
37. Urban J. O walce z ateizmem / J. Urban // Oriens. – Warszawa, 1935. – Zeszyt 2. – Marzec–kwiecień. – S. 33–34.

Lidiya Fedyk

**POSITION CHRISTIAN CHURCHES AND RELIGIOUS ORGANIZATIONS ON
ETHNIC RELATIONS IN GALICIA (1919-1930 YEARS)**

The place of Christian churches in Galicia in the system of ethnic relations. The influence of the national component of the nature of inter-church relations.

Key words: *priest, church, Protestantism, school.*